

**BAGATELA CA GEN MINIATURAL INSTRUMENTAL
ÎN VIZIUNEA COMPOZITORULUI PAVEL RIVILIS****THE BAGATELLE AS AN INSTRUMENTAL MINIATURE GENRE
IN THE CONCEPTION OF COMPOSER PAVEL RIVILIS****ADELA ANDRONOVICI-RUSU,**lector universitar,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice**ANGELA ROJNOVEANU,**conferențiar universitar, doctor în studiul artelor,
Academia de Muzică, Teatru și Arte Plastice**CZU 780.8:780.616.432.083.628(478)**

Bagatela este cunoscută încă de la începutul sec. XVIII și consolidată ca gen instrumental miniatural în creația lui L. Beethoven. Aspecte ale istoriei și teoriei genului sunt elaborate în baza analizei a Patru bagatele de Pavel Rivilis. Conceptul aforistic caracteristic acestui gen este realizat de către P. Rivilis la nivelul tuturor parametrilor: limitarea ambitusului melodic, transparența facturii, accentul pe aspectele coloristice, utilizarea nuanțelor dinamice și a tempourilor moderate. Compozitorul tratează genul și sub aspectul melosului popular, utilizând ritmica genului de horă (Bagatela III), elementele de ornamentică melodică, polimetrie și măsură mixtă (Bagatele I și IV). Din punct de vedere didactic, aceste piese sunt un material potrivit aplicat în studiul muzicii moderne, a scriiturii complexe pe trei portative, a polimetriei, a coloristicii pianului.

Cuvinte-cheie: bagatele pentru pian, Pavel Rivilis, miniatură instrumentală, gen muzical, elemente de limbaj muzical

The Bagatelle has been known since the early 18th century and strengthened as an instrumental miniature genre in the creation of Beethoven. The genre aspects of its history and theory are based on the analysis of Four bagatelles by P. Rivilis. The aphoristic concept characteristic of this genre is realised by P. Rivilis at the level of all parameters: limitation of melodic ambitus, transparency of structure, focus on aspects of colour, use of dynamic nuances and moderate tempos. The composer treats this genre in terms of folk music as well, using the rhythmic dance genre (Bagatelle III), elements of melodic ornaments and mixed polymetria (Bagatelles I and IV). In terms of teaching, these pieces are suitable material applied in the study of modern music, of complex three stave writing, of polymetria, of piano colouring.

Keywords: Bagatelles for piano, Pavel Rivilis, instrumental miniature, musical genre, elements of musical language

Activitatea lui Pavel Rivilis se înscrie în patrimoniul cultural basarabean din a doua jumătate a sec. XX – începutul sec. XXI, printr-o creație muzicală specifică, cultivată atât de școala componistică autohtonă cât și de colaborarea strânsă cu personalități notorii din domeniu în perioada sovietică. Trecut în neființă relativ recent, Pavel Rivilis este considerat unul dintre reprezentanții de vază și de o importanță constitutivă ai școlii componistice din Republica Moldova. Acest fapt se datorează, în primul rând, activității lui îndelungate și prolifică ca profesor de compoziție, orchestrație și de citire de partituri la Academia de Muzică din Chișinău. Rezultativă a fost contribuția lui Pavel Rivilis în domeniul organizării și dezvoltării culturii muzicale moldovenești, în calitate de colaborator la Ministerul Culturii, timp de peste 16 ani. Însă, cea mai valoroasă și, bineînțeles, importantă pentru istoria și evoluția artei muzicale naționale rămâne a fi moștenirea lui artistică.

Încă de la primele sale opusuri, Pavel Rivilis a fost apreciat de către compozitorii care au activat în perioada URSS. În anul 1977 lucrările tânărului autor intră în vizorul muzicologilor ruși. Astfel, cercetătorul N. Zeifas publică un eseu dedicat creației maestrului, analizând câteva dintre lucrările de anvergură, apreciate la nivelul activității uniunilor de creație multinaționale [1]. În Republica Moldova personalitatea și muzica compozitorului au fost studiate atât sub aspect monografic [2, 3], cât și sub aspectul analizelor unor lucrări aparte [4]. În articolul de față ne-am propus să analizăm câteva dintre piesele pentru pian ale maestrului care au o aplicare eficientă în practica didactică preuniversitară și universitară, datorită originalității limbajului, complexității procedeeleor pianistice, conținutului artistic interesant și specificului național.

Chiar dacă compozitorul Pavel Rivilis a elaborat și a abordat un stil sintetic, multidimensional, cercetătorii consemnează câteva trăsături specifice în creația sa:

- apartenența la tradiționalismul componistic prin realizarea diferitor stiluri *neo-* (neoclasicism: în *Simfoniile* nr. 1 și nr. 2, neobaroc: în *Fuga* din partea a II a *Sonatei* pentru violă solo sau în fugaturile din *Simfoniile* nr. 1 și nr. 2);

- aderența la stilul neofolcloric, prezent atât în genurile abordate (*Oleandra* pentru vioară și pian), cât și în limbajul muzical elaborat sau tehnicile componistice aplicate;

- pedantismul și perfecționismul, dorința de a cizela fiecare detaliu, pornind de la celula intonațională și terminând cu dimensiunile compoziției. Celebrul muzicolog Vladimir Axionov consemna într-un interviu, că Pavel Rivilis atinge „echilibru la micro-nivel – celulă, interval etc., și la macro-nivel – construcția formei în întregime. Nu prea mulți compozitori din spațiul nostru pot construi o asemenea formă echilibrată ca P. Rivilis” [3, p.72]. Aceste principii sunt prezente în cele *Patru bagatele* pentru pian, care reprezintă obiectul cercetării noastre.

Ciclul din patru bagatele apare în perioada când compozitorul experimentează activ genul de cameră, în special, ciclul de miniaturi. Astfel, în anul 1965 apar *Șase piese* pentru vioară solo, iar în anul 1966 sunt scrise *Suita* pentru vioară și pian, precum și *Bagatele* pentru pian.

Adresându-se genului miniatural de bagatelă, Pavel Rivilis urmează tradiția clasică, în primul rând, tradiția marelui Beethoven – compozitorul care a scris numeroase cicluri de piese intitulate *Bagatele* în diferite perioade ale creației și a dat acestui tip de piesă valoarea și dimensiunea unui gen muzical aparte.

Bagatela aparține genurilor instrumentale camerale, reprezentând o piesă de proporții mici sau mijlocii, un gen muzical, în care un conținut profund este redat în formă scurtă, laconică, concentrată, într-o expunere aforistică ce se situează, am zice, la extrema miniaturismului. În această definiție, bagatela este menționată ca un gen artistic deosebit al compozitorului Pavel Rivilis, specific prin orientarea tendinței spre un discurs minimalist, prin concentrarea atenției asupra detaliilor și, în mod deosebit, prin valorificarea simțului umorului.

În aceste piese, relativ timpurii, găsim prezența trăsăturilor quasi folclorice, inspirate de principiile componistice ale marilor maeștri din sec. XX, precum B. Bartok, I. Stravinski, R. Șchedrin. Tendințele menționate s-au făcut simțite deja în piesa orchestrală timpurie *Musica gioiosa*, scrisă la începutul

anilor '60. După cum subliniază muzicologul M. Belîh, Pavel Rivilis „chiar la începutul carierei sale de creație renunță la citatul melodiilor populare și stilizarea totală, complexă a tuturor parametrilor în sursa populară” [4, p. 22]. Pavel Rivilis a studiat fundamental folclorul moldovenesc, a cercetat peste zece mii de melodii populare, având preferințe pentru muzica instrumentală lăutărească.

În concepția compozitorului, folclorul moldovenesc este diatonic și monodic, se dezvoltă linear, pe orizontală, parametrul vertical, tonal-armonic fiind mai puțin complex. T. Popa menționează că maestrul „susține faptul că folclorul și armonia sunt două lumi aparte: folclorul este monodic, iar acompaniamentul armonic distruge specificul popular. În cazul dat, P. Rivilis, pentru a păstra sonoritatea folclorică a materialului muzical, recurge la un șir de metode de dezvoltare ce țin de varierea ritmică și timbrală a lui” [2, p. 21].

Până în anul 1966 se consolidează o concepție de utilizare și adaptare a limbajului muzical folcloric într-o manieră specifică lui Pavel Rivilis. Începând cu *Musica gioiosa* și continuând cu *Oleandra* pentru vioară și pian, *Sonata* pentru violă solo, *Șase piese* pentru vioară și pian, *Bagatele* pentru pian, *Suita* pentru vioară și pian, compozitorul susține și dezvoltă principiile neofolclorice.

Cele patru bagatele sunt concepute ca piese separate, având fiecare caracterul și limbajul personalizat. Chiar dacă se desfășoară într-un tempo temperat (*moderato, larghetto*), ele au o scriitură transparentă, fără aglomerări sonore. Aceste piese impun anumite probleme de tehnică pianistică și de interpretare, generate de câteva particularități originale și devenite specifice stilului compozitorului.

Bagatela nr.1 ne surprinde prin apartenența la minimalism – o metodă componistică ce se bazează pe repetarea unei formule elementare (de regulă, a unei celule intonative, a unui interval sau acord). Formula de bază se repetă de foarte multe ori, cu sau fără mici variații. Pavel Rivilis fixează, în primele două măsuri, elementul-model – un motiv construit din două celule elementare, care se bazează pe intonații din sunete auxiliare pe lângă tonica *mi*. Având la bază un pentacord cromatic pe sunetele *re-diez – mi – fa – fa-diez – sol*, acest motiv-model va genera în măsura a treia o variantă, prin lărgirea primei intonații cu ascensiunea către sunetul *la-bemol*. În acest fel, apare varianta modelului a_1 , încadrată în măsura de 5/8. Repetarea ostinato și alternanța dintre motivele a și a_1 constituie principiul componistic esențial al acestei piese.

Fără îndoială, caracterul acestui motiv este inspirat de melosul popular, care are unele tangențe cu melodiile dansurilor populare moldovenești. „Această miniatură reprezintă un exemplu muzical, în care ideea de bază este crearea unei imagini dansante, prin varierea unei singure teme, cu utilizarea unor micro-schimbări de ordin ritmic și intonațional” [2, p. 32]. Însă, pe lângă melodia ornamentată în șaisprezecimi, care trece în măsura a cincea în planul de acompaniament, se disting încă două planuri ale țesutului muzical – unul este compus din repetarea cvintelor în registrul mediu (cvintele *re – la, do-diez – sol-diez*), altul reprezintă o melodie în registrul grav, trasată de mâna stângă – care ne reamintesc de doină, datorită folosirii sunetelor lungi, repetării în ritm parlando a unor sunete și utilizării melismelor.

Din punct de vedere instrumental, această piesă impune câteva probleme legate de diferențierea funcțională esențială. Mâna dreaptă are de cântat o repetare constantă, perpetuă a motivelor-model, un fel de perpetuum mobile, cu schimbări de măsuri 4/8 și 5/8, iar mâna stângă execută cele două planuri – median și de jos, oscilând între trasarea unei linii melodice pe sunete lungi profunde și cvintele scurte de acompaniament acordic, având oarecare similitudini cu acompaniamentul tarafului lăutăresc. Se cere o agilitate sporită în mâna dreaptă, articularea clară a sunetelor în șaisprezecimi, obținută prin exersarea în tempourile lente doar cu mâna dreaptă separat. Importantă este pedalizarea, chiar dacă melodia în bas este alcătuită din sunete foarte lungi (din câteva măsuri), pedala trebuie luată cu acuratețe și schimbată des, evitându-se sonoritatea disonantă.

Într-un mod deosebit de rafinat este realizat sfârșitul piesei, ce pare a fi „înterupt”, dar care presupune o continuitate. Mișcarea perpetuă nu se încheie, motivul se repetă de mai multe ori într-o permanentă descreștere a nuanțelor dinamice pe *non ritardando*. Astfel, se creează efectul îndepărtării

în spațiu: muzica „se pierde” undeva, în eternitate, departe de noi și fără să o putem auzi.

Bagatela nr. 2 aduce o altă scriitură – transparentă, în nuanțe de *p*, *pp*, *ppp*, culori impresioniste. Tehnica lineară adaptată de către compozitor se asociază aici cu resurse minimaliste, cu procedee imitative. Piesa se structurează pe un motiv din patru măsuri, trasat în planul median și având la bază intonația de cvartă ascendentă *re – la*. De fapt, fluxul melodic se desfășoară în jurul acestei carcace intonaționale – pe intervalul din „interior” *mi-bemol* și *sol-diez* și pe secunda descendentă *si – la*. Tot discursul este construit pe repetarea variată a acestui motiv. Astfel, urmează varianta diatonică a lui – varianta inversată, timbrală (coborârea în registrul grav – în octava mică și cea mare).

Scrisă în tonalitatea *re minor*, piesa are un plan armonic determinat de linearitatea vocilor. Deslușim două planuri constitutive ale discursului – linia melodică desfășurată în registrul median și completările armonice izvorâte din mișcarea lineară a vocilor (condensurile mersului treptat pe secundă mică, similar cu modul netemperat al intonației populare).

Problematika instrumentală a acestei piese laconice se axează pe calitatea tușului – moale, catifelată, menținută în nuanțe foarte mici, cu evidențierea și trasarea melodiei „quasi-doinite”. Pedalizarea va juca un rol important pentru susținerea melodiei și a sonorității verticale, însă, trebuie de avut grijă ca să fie păstrată acuratețea și transparența discursului. Compozitorul integrează și sunetele cele mai grave ale pianului – *mi-bemol* și *re* din contraoctavă. Interesantă este punerea în pagină a textului, pe alocuri, pe trei portative. În acest fel, partitura este mai deslușită, iar elementele din care se construiește factura piesei se conturează mai clar.

Bagatela nr. 3 este cea mai desfășurată piesă din acest ciclu de bagatele, menținută în parametri stilistici, izvorâți din logica lineară a desfășurării vocilor și alcătuirii complexității armonice, din prezența intonațiilor, procedeele și caracterelor de gen ale folclorului muzical moldovenesc. Piesa este creată în ritm dansant, evidențiindu-se apartenența la horă în cadența melodiei expusă în măsura de 6/8.

Este realizată interesant partea mediană (începe în măsura 14): în mâna stângă se instalează un arpeggiu ostinato în ritm de horă pe sunetele *si – sol – si-bemol – si – sol-diez*. Compozitorul recurge din nou la modul netemperat al intonației lăutărești, unde secunda mică „colorează” discursul cu un cromatism acceptabil în muzica populară. Această linie de arpegii ostinato în partea mâinii stângi este la fel de importantă ca și cea în partea mâinii drepte, unde mișcarea în șaisprezecimi, prin ritmica inegală, accelerează discursul, care se aseamănă cu improvizația unui lăutar, trecând ușor pe intonațiile de secundă mică, folosind mordente și melisme ornamentale. Structurată bipartit, secțiunea mediană evoluează pe o complexitate plurivocală – în partea a doua a ei intră încă o linie melodică (de parcă mai cântă încă un lăutar) – și duetul vocilor culminează cu o aglomerare a intonațiilor dezvoltate imitațional pe nuanța de *forte* (măsurile 31- 34). În repriza formei tripartite melodia inițială este acompaniată de arpegii – sextolete în treizeci deimi.

Bagatela nr. 4 ne reîntoarce în lumea doinitului, a unui discurs liber, în care două linii melodice par în totalitate independente. Vocea de sus (mâna dreaptă) este scrisă în tonalitatea *sol minor*, în măsura de 2/4, iar vocea a doua (mâna stângă) – în tonalitatea *si minor*, măsura de 6/8. Polimetria și politonalitatea, izvorâte din cântul lăutăresc, creează un discurs improvizatoric, flexibil, de liberă dezvoltare. Doinitul, ca specific al limbajului muzical abordat de autor în această piesă, este accentuat în ritmica „capricioasă”, diversificată (asocierea trioletelor, cvartoletelor, cvintoletelor cu ritmica punctată, sincope), în repetitivitatea sunetelor, prezența ornamenticii (apogiaturi, mordente).

Încheierea piesei este realizată poetic – ca un discurs interminabil, într-o rarefiere treptată, dar fără distanțări. Compozitorul suprapune două sunete în raport de secundă mică *fa-diez – sol*, folosind pedala *sol* în mâna dreaptă și pedala *fa-diez* în mâna stângă. În continuare, rămâne doar sunetul *sol*, peste care se „așează” intonația *re – do*, cu mordent pe *mi-bemol*, astfel, lucrarea încheindu-se pe trisonul *do minor*. Din punct de vedere interpretativ, această bagatelă impune posesia cântatului în două tonalități diferite simultan și pe un desen ritmic complex, având grijă ca fiecare dintre voci să-și păstreze importanța și independența. În această ordine de idei, T. Popa relatează: „Ciclul *Bagatele*

de Pavel Rivilis reprezintă un bilanț al acumulării și utilizării cunoștințelor până la acea etapă, dând dovadă de însușirea trainică a specificului muzicii folclorice și bineînțeles a procedeele de scriitură clasică” [2, p. 33].

Concluzionând cercetarea *Bagatelelor* lui Pavel Rivilis, remarcăm următoarele:

1. De timpuriu, *Pavel Rivilis* a acordat un interes deosebit folclorului lăutăresc moldovenesc, asimilându-l într-un mod specific, elevat și creativ. El a renunțat la tehnica citatului atât de răspândită în anii '60 ai secolului trecut și a creat o tehnică quasi folclorică, bazată pe integrarea subtilă, latentă a intonațiilor, a formulelor ritmice caracteristice melosului popular.

2. Ca principiu constructiv, compozitorul alege liniarismul – conducerea vocilor independente pe planuri orizontale, completarea vocilor prin procedeele imitative.

3. Printre primii compozitori din Republica Moldova, *Pavel Rivilis* începe să scrie într-o manieră minimalistă, structurând discursul său pe celule și formule elementare de bază, pe care le repetă încontinuu, cu sau fără variere. Principiul ostinato, deseori prezent în bagatele, se înscrie în această logică componistică.

4. Piesele analizate continuă tradiția genului de bagatelă, impus încă de ilustrul compozitor Ludwig van Beethoven. Ele sunt miniaturi laconice, cu un conținut profund, dens, însă cu o scriitură clară, transparentă, bazată pe complexitatea meticuloasă de plăsmuire a procesului tehnic, atât de important pentru compozitorul Pavel Rivilis în decursul întregii sale vieți de creație.

Referințe bibliografice

1. ЗЕЙФАС, Н. Павел Ривилис. В: *Композиторы союзных республик*. Москва: Советский композитор, 1977.
2. ПОРА, Т. *Pavel Rivilis. Picături din adevărul vieții*. Chișinău: Pontos, 2011.
3. ПОРА, Т. Reflecții cu privire la activitatea didactică și de creație a lui Pavel Rivilis. In: *Artă și educație artistică*. 2011, nr. 2-3 (17-18), pp. 68-73.
4. БЕЛЫХ, М. *Muzica gioiosa П. Ривилиса: о квази-фольклорном тематизме и приемах его развития*. In: ACADEMIA DE MUZICĂ, TEATRU ȘI ARTE PLASTICE. *Anuar științific: muzică, teatru, arte plastice*, 2011. Chișinău: Grafema Libris, 2011, nr.1-2 (12-13), pp.20-25.